2 Interpolační polynom a splajn

Břetislav Fajmon, UMAT FEKT, VUT Brno

Téma je podrobně zpracováno ve skriptech [1], kapitola 6.

Základní aproximační úlohu lze popsat následovně:

Jsou dány body $[x_0, y_0]$**,** $[x_1, y_1]$**, . . .,** $[x_n, y_n]$ **(získány většinou z měření vztahu mezi dvěma veličinami, měření jedné veličiny v čase, atp.). Naším úkolem je najít v jistém smyslu nejvhodnější funkci, která tyto naměřené hodnoty aproximuje (= modeluje, blíží se jim).**

Různé typy aproximace (latinské aproximare = přiblížit se):

a) **Interpolační polynom.** Bodů měření je malý počet, měření je přesné (není zatíženo chybou). Chceme, aby hledaná aproximační funkce procházela danými body.

b) **Splajn.** Bodů měření je větší počet, měření je přesné (není zatíženo chybou). Chceme, aby hledaná aproximační funkce procházela danými body.

c) **Metoda nejmenších čtverců.** Bodů měření je větší počet (může být i více bodů se stejnou souřadnicí x_i), měření je zatíženo chybou (počítáme s nepřesnostmi způsobenými měřením). Hledaná funkce nemusí procházet danými body.

V případech a), b) potřebujeme hledat funkci, která zadanými body přesně prochází. Příkladem je např.

- **modelování kosti ve 3D (výroba umělého kloubu); potřebujeme nalézt funkci, která naměřenými body přesně prochází, jak jen jsme schopni tuto přesnost změřit, aby umělý kloub bylo možné přesně voperovat.**

- **modelování povrchu pneumatiky; zajímá nás opět přesný popis, výstupky i odvodňovací kanálky při mokré vozovce musí být na pneumatice popsány přesně podle návrhu, aby byly zachovány fyzikální vlastnosti pneumatiky.**

Poznámka 2.1. A) Interpolační polynom.

Pro $(n+1)$ **zadaných bodů** $[x_0, y_0]$**,** $[x_1, y_1]$**, . . .,** $[x_n, y_n]$ **je interpolační polynom řádu** n **polynomem stupně nejvýše** n**, který zadanými body prochází, tj. platí** $P_n(x_i) = y_i$**.**

Pro $n = 1$ **jsou dány body** $[x_0, y_0]$**,** $[x_1, y_1]$**, a interpolačním polynomem řádu 1 je lineární funkce, jejímž grafem je přímka, která těmito dvěma body prochází.**

Pro $n = 2$ **jsou dány body** $[x_0, y_0]$**,** $[x_1, y_1]$**,** $[x_2, y_2]$ **a interpolačním polynomem řádu 2 je funkce ve tvaru** $P_2(x) = ax^2 + bx + c$**, jejímž grafem je (zpravidla) parabola, která těmito třemi body prochází.**

Vysvětlení pojmu <u>řád interpolečního polynomu</u>: Pokud zadané tři body leží na přímce, tak při hledání koeficientů funkce $P_2(x) = ax^2 + bx + c$ dostaneme $a = 0$, tj. interpolační polynomu řádu 2 v některých případech je polynomem stupně 1 – tj. řád interpolačního polynomu udává maximální možný stupeň hledaného polynomu (může se stát v konkrétních případech, že stupeň interpolačního polynomu je nižší než jeho řád (proto tedy zavádíme pojem řád interpolačního polynomu)).

Věnujme se situaci obecného $n > 2$ – hledáme polynom, který prochází zadanými body $[x_0, y_0]$, $[x_1, y_1]$, . . ., $[x_n, y_n]$:

$$P_n(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \cdots + a_1 x + a_0.$$

Protože pro $(n+1)$ neznámých koeficientů máme $(n+1)$ rovnic
$P_n(x_i) = y_i$, interpolační polynom za předpokladu

$$x_0 < x_1 < x_2 < \ldots < x_n$$

vždy existuje a je určen jednoznačně. Jde jen o to jej rychle najít. Lze určitě dosadit do rovnic $P_n(x_i) = y_i$ konkrétní zadané body a hledat řešení daného systému rovnic, ale existují některé rychlejší postupy:

1) Lagrangeův tvar interpolačního polynomu. Celý polynom okamžitě sestavíme dosazením do vzorce

$$
\begin{aligned}
P_n(x) &= y_0 \cdot \frac{(x-x_1)(x-x_2)\dots(x-x_n)}{(x_0-x_1)(x_0-x_2)\dots(x_0-x_n)} + \\
&\quad + y_1 \cdot \frac{(x-x_0)(x-x_2)\dots(x-x_n)}{(x_1-x_0)(x_1-x_2)\dots(x_1-x_n)} + \cdots \\
&\quad \cdots + y_n \cdot \frac{(x-x_0)(x-x_1)\dots(x-x_{n-1})}{(x_n-x_0)(x_n-x_1)\dots(x_n-x_{n-1})}
\end{aligned}
$$

Zlomky v tomto vzorci jsou zkonstruovány tak, aby po dosazení konkrétní hodnoty x_i byly všechny rovny nule kromě i-tého zlomku, který je roven jedné (čili prakticky už z konstrukce zlomků je hned zřejmé, že $P_n(x_i) = y_i$).

Je dobré mít na mysli, že zlomků je stejný počet jako je zadaných bodů, tj. $(n + 1)$.

Příklad 2.1. **Najděte interpolační polynom daný body**

x_i	-1	0	2	4
y_i	2	4	3	-1

.

Řešení:

$$\begin{aligned} P_3(x) \; = \; & 2 \cdot \frac{(x-0)(x-2)(x-4)}{(-1-0)(-1-2)(-1-4)} + \\ & +4 \cdot \frac{(x-(-1))(x-2)(x-4)}{(0-(-1))(0-2)(0-4)} + \\ & +3 \cdot \frac{(x-(-1))(x-0)(x-4)}{(2-(-1))(2-0)(2-4)} - \\ & - \frac{(x-(-1))(x-0)(x-2)}{(4-(-1))(4-0)(4-2)}. \end{aligned}$$

Uvedený interpolační polynom bychom mohli dále zjednodušit, například roznásobením konstant ve jmenovateli, roznásobením závorek v čitateli, apod.

2) Newtonův tvar interpolačního polynomu.

Celý polynom v Newtonově tvaru lze psát

$P_n(x) = a_0+a_1(x-x_0)+a_2(x-x_0)(x-x_1)+\cdots+a_n(x-x_0)(x-x_1)\ldots(x-x_{n-1}),$

kde vypočítat koeficienty a_i **dá určitou námahu, ta se ovšem vyplatí:**

Pro zadané body $[x_i, y_i]$ **nazveme podíly**

$$y[x_i, x_{i+1}] = \frac{y_{i+1} - y_i}{x_{i+1} - x_i}, \;\; i = 0, 1, \ldots n - 1$$

poměrnými diferencemi prvního řádu (označení naznačuje, že hodnoty y_i **jsou funkčními hodnotami funkce** $y(x)$**, jejíž aproximaci hledáme).**

Pomocí poměrných diferencí prvního řádu definujeme poměrné diference druhého řádu jako

$$y[x_i, x_{i+1}, x_{i+2}] = \frac{y[x_{i+1}, x_{i+2}] - y[x_i, x_{i+1}]}{x_{i+2} - x_i}, \;\; i = 0, 1, \dots, n-2$$

a obecně poměrné diference k-tého řádu pro $k \leq n$ definujeme takto:

$$y[x_i, x_{i+1}, \dots, x_{i+k}] = \frac{y[x_{i+1}, x_{i+2}, \dots, x_{i+k}] - y[x_i, x_{i+1}, \dots, x_{i+k-1}]}{x_{i+k} - x_i}.$$

Pro $i = 0, \dots, (n-k)$. Pro hledané koeficienty a_i platí $a_0 = y_0$, $a_1 = y[x_0, x_1]$, $a_2 = y[x_0, x_1, x_2]$, …, $a_n = y[x_0, x_1, \dots, x_n]$.

Příklad 2.2. **Najděte interpolační polynom pro tytéž body jako v příkladu 2.1, tj. pro body**

x_i	-1	0	2	4
y_i	2	4	3	-1

.

Při konstrukci daných diferencí je vhodné vytvořit tabulku, kde do prvního sloupce napíšeme hodnoty x_i, do druhého sloupce hodnoty y_i (což jsou vlastně poměrné diference řádu 0), do třetího sloupce poměrné diference řádu 1, do čtvrtého sloupce poměrné diference řádu 2, atd. Dostaneme následující tabulku:

x_i	y_i	$y[x_i, x_{i+1}]$	$y[x_i, x_{i+1}, x_{i+2}]$	$y[x_i, x_{i+1}, x_{i+2}, x_{i+3}]$
-1	**2**	$\frac{4-2}{0-(-1)} = 2$	$\frac{-0{,}5-2}{2-(-1)} = \frac{-5}{6}$	$\frac{\frac{-3}{8}+\frac{5}{6}}{4-(-1)} = \frac{11}{120}$
0	**4**	$\frac{3-4}{2-0} = -0{,}5$	$\frac{-2-(-0{,}5)}{4-0} = \frac{-3}{8}$	
2	**3**	$\frac{-1-3}{4-2} = -2$		
4	**-1**			

Při konstrukci tabulky platí, že v čitateli při výpočtu hodnot diference se nachází vždy rozdíl hodnot z předchozího sloupce (hodnota o řádek níž minus hodnota na stejném řádku), ve jmenovateli je rozdíl dvou x-ových souřadnic zadaných bodů (u dif. řádu jedna je to $x_{i+1} - x_i$ (rozdíl sousedních), u řádu 2 je

to $x_{i+2} - x_i$ (rozdíl x-ových souřadnic ob jedno místo), atd.).

Hledané koeficienty nacházíme v prvním řádku (počínaje y_0):

$$P_3(x) = 2+2(x-(-1))-\frac{5}{6}(x-(-1))(x-0)+\frac{11}{120}(x-(-1))(x-0)(x-2).$$

Srovnání Lagrangeova a Newtonova vzorce: v příkladech 2.1 a 2.2 byl nalezen tentýž interpoleční polynom, pouze v jiném vyjádření (je možné ověřit roznásobením závorek a upravením obou polynomů na stejný tvar) – mimo jiné to plyne z toho, že interpolační polynom vždy existuje právě jeden (zadaných $(n+1)$ bodů jej určuje jednoznačně).

Je užitečné si všimnout, že Lagrangeův tvar je rychleji dosažen (okamžitě píšeme tvar polynomu, pouze s využitím zadaných bodů) – někdy proto použijeme právě tento.

Na druhé straně, Newtonův tvar je užitečný tehdy, pokud přidáme k již zadaným bodům další bod – tím se hodnoty pyramidy ve výpočtové tabulce nemění,

pouze v každém sloupci přibude jedna hodnota, tj. k polynomu se po přidání nového bodu přičte jen jeden další člen, s koeficientem získaným na vrcholu doplněné pyramidy (pokud tedy máme na mysli, že pyramida je pootočena o devadesát stupňů, tudíž její vrchol se nachází v posledním sloupci tabulky).

Poznámka 2.2. B) Splajn.

Iterpolační polynom při více bodech nabývá jisté neblahé vlastnosti, že i když prochází zadanými body, mimo ně se příliš „rozkmitá“ (viz obrázek ve skriptech [1], str. 69). Proto např. už při deseti bodech se interpolační polynom mimo zadané body nehodí k aproximaci měřené funkce a musíme hledat jiné prostředky. Jednou z hojně využívaných metod, která má při větším počtu bodů lepší vlastnosti než interpolační polynom, je konstrukce tzv. splajnu.

Splajn je soustava polynomů nižšího stupně na různých intervalech, které na sebe navzájem navazují v zadaných bodech.

- **Lineární splajn = soustava lineárních funkcí, kteé na sebe navazují v zadaných bodech (vlastně lomená čára spojující zadané body $[x_0, y_0]$, $[x_1, y_1]$, …, $[x_n, y_n]$)[1].**

- **Kvadratický splajn = soustava kvadratických funkcí, které na sebe v zadaných bodech navazují jak funkční hodnotou, tak i první derivací[2].**

- **Kubický splajn = soustava kubických funkcí, které na sebe v zadaných bodech navazují jak funkční hodnotou, tak první a druhou derivací[3].**

[1] Tato lomená čára je – to dá rozum – určena jednoznačně.

[2] Přestože z návaznosti funkčních hodnot a prvních derivací vyvstává řada rovnic, výsledné koeficienty nejsou určeny jednoznačně a z hledaných $3n$ neznámých koeficientů lze jeden zvolit.

[3] Přestože z návaznosti funkčních hodnot a prvních a druhých derivací vyvstává řada rovnic, výsledné

V praxi se často používá kubický splajn, protože

- **lineární splajn má příliš ostré hroty – funkce může mezi danými body příliš oscilovat, také nejsou k dispozici hodnoty derivací v zadaných bodech (díky „hrotům“ v zadaných bodech).**

- **kvadratický splajn má již lepší vlastnosti, např. existuje vždy jeho derivace, ovšem negativní vlastností je setrvačnost: každé dva sousední body (pro $x_0 < x_1 < x_2 < \ldots < x_n$) jsou v grafu spojeny parabolou – tato parabola příliš „přestřelí“ bod $[x_i, y_i]$, než získá ten správný kurs směrem k bodu $[x_{i+1}, y_{i+1}]$.**

---

koeficienty nejsou určeny jednoznačně a z hledaných $4n$ neznámých koeficientů lze dva zvolit.

Kubický splajn má zkrátka ideální aproximační vlastnosti: hledáme takovou aproximaci, která spojuje zadané body, prokládá je funkcemi pokud možno jednoduchými (ale proložení je přesnější než proložení parabolami), v každém bodě existuje derivace (první i druhá) výsledné aproximace.

Přirozený kubický splajn:

- **Soustava kubických funkcí typu** $s_i(x) = a_i + b_i(x - x_i) + c_i(x - x_i)^2 + d_i(x - x_i)^3$ **na intervalech** $\langle x_i; x_{i+1}\rangle$**, které na sebe navazují v krajních bodech.**
- **Sousední kubické funkce na sebe navazují první i druhou derivací.**
- **Platí navíc** $s_0''(x_0) = 0$**,** $s_{n-1}''(x_n) = 0$**.**

Takto definovaný kubický splajn nalezne soustavu funkcí, jejichž graf kopíruje trajektorii, do které by se vytvarovalo elastické pravítko, kdybychom je upevnili („jako dvěma hřebíčky, z každé strany jeden“) ve všech zadaných bodech – mimo tyto body by se elasticky pružně vytvarovalo do trajektorie přirozeného kubického splajnu.

Příklad 2.3. **Najděte přirozený kubický splajn pro zadané body**

x_i	**-1**	**0**	**2**	**4**
y_i	**2**	**4**	**3**	**-1**

.

Řešení: hledáme následující soustavu polynomů:

$$\begin{aligned} s_0(x) &= a_0 + b_0(x+1) + c_0(x+1)^2 + d_0(x+1)^3 \text{ **pro** } x \in \langle -1; 0\rangle; \\ s_1(x) &= a_1 + b_1 x + c_1 x^2 + d_1 x^3 \text{ **pro** } x \in \langle 0; 2\rangle; \\ s_2(x) &= a_2 + b_2(x-2) + c_2(x-2)^2 + d_2(x-2)^3 \text{ **pro** } x \in \langle 2; 4\rangle; \end{aligned}$$

Všimněte si, že na intervalu $\langle x_i; x_{i+1}\rangle$ je polynom vyjádřen v mocninách závorky $(x - x_i)$.

Jedná se zde o dvanáct neznámých koeficientů, které máme najít. Najdeme je dosazením do požadovaných podmínek pro soustavu těchto kubických funkcí:

1. Polynomy prochází zadanými body:

$$s_0(-1) = 2 \;\Rightarrow\; a_0 = 2; \tag{1}$$

$$s_1(0) = 4 \;\Rightarrow\; a_1 = 4; \tag{2}$$

$$s_2(2) = 3 \;\Rightarrow\; a_2 = 3; \tag{3}$$

$$s_2(4) = -1 \;\Rightarrow\; 3 + 2b_2 + 4c_2 + 8d_2 = -1. \tag{4}$$

2. Polynomy na sebe navazují:

$$s_0(0) = s_1(0) \;\Rightarrow\; 2 + b_0 + c_0 + d_0 = 4; \tag{5}$$

$$s_1(2) = s_2(2) \;\Rightarrow\; 4 + 2b_1 + 4c_1 + 8d_1 = 3. \tag{6}$$

3. První derivace polynomů musí navazovat:

$$s_0'(0) = s_1'(0) \;\Rightarrow\; b_0 + 2c_0 + 3d_0 = b_1; \tag{7}$$

$$s_1'(2) = s_2'(2) \;\Rightarrow\; b_1 + 4c_1 + 12d_1 = b_2. \tag{8}$$

4. Druhé derivace polynomů musí navazovat:

$$s_0''(0) = s_1''(0) \;\Rightarrow\; 2c_0 + 6d_0 = 2c_1; \tag{9}$$

$$s_1''(2) = s_2''(2) \;\Rightarrow\; 2c_1 + 12d_1 = 2c_2. \tag{10}$$

5. **Máme deset rovnic o dvanácti neznámých, ještě je potřeba volit například podmínky pro přirozený kubický splajn, aby bylo řešení jednoznačně:**

$$s_0''(-1) = 0 \;\Rightarrow\; 2c_0 = 0; \tag{11}$$

$$s_2''(4) = 0 \;\Rightarrow\; 2c_2 + 12d_2 = 0. \tag{12}$$

První tři neznámé jsou hned určeny, ale dalších devět není tak zřejmé, jak získat (obecně musíme ještě provést Gaussovu eliminaci pro devět rovnic o devíti neznámých). Místo dosazování přímo do podmínek lze drobnými úpravami a označením vnést do řešení jistý systém, takže lze postupovat následujícím způsobem:

I. **Určíme** $a_i = y_i$ **pro** $i = 0, 1, \ldots, n-1$**; dále volíme** $c_0 = 0$**,** $c_n = 0$ **(**c_n **je fiktivní proměnná, protože polynom** $s_n(x)$ **nemáme už konstruovat – ale toto označení nám dovoluje zapsat systém rovnic v bodě II jediným vzorcem).**

II. **Vypočteme** $c_1, c_2, \ldots, c_{n-1}$ **jako řešení systému rovnic**

$$h_i c_i + 2(h_{i+1} + h_i)c_{i+1} + h_{i+1}c_{i+2} = 3\left(\frac{\Delta y_{i+1}}{h_{i+1}} - \frac{\Delta y_i}{h_i}\right)$$

pro $i = 0, 1, \ldots, n-1$ **(označení:** $h_i = x_{i+1} - x_i$**,** $\Delta y_i = y_{i+1} - y_i$**).**

III. Vypočteme b_i, d_i pro $i = 0, 1, \ldots, n-1$ dosazením do vzorců

$$b_i = \frac{\Delta y_i}{h_i} - \frac{h_i}{3} \cdot (c_{i+1} + 2c_i); \quad d_i = \frac{c_{i+1} - c_i}{3h_i}.$$

V našem příkladu je pak řešení:

$$
\begin{aligned}
s_0(x) &= 2 + \frac{105}{44}(x+1) - \frac{17}{44}(x+1)^3 \ \textbf{pro } x \in \langle -1; 0 \rangle; \\
s_1(x) &= 4 + \frac{27}{22}x - \frac{51}{44}x^2 + \frac{13}{88}x^3 \ \textbf{pro } x \in \langle 0; 2 \rangle; \\
s_2(x) &= 3 - \frac{18}{11}(x-2) - \frac{3}{11}(x-2)^2 + \frac{1}{22}(x-2)^3 \ \textbf{pro } x \in \langle 2; 4 \rangle;
\end{aligned}
$$

Nebo ještě lépe, při zaokrouhlení výsledku na tři desetinná místa:

$$
\begin{aligned}
s_0(x) &= 2 + 2{,}3864(x+1) - 0{,}3864(x+1)^3 \ \textbf{pro } x \in \langle -1; 0 \rangle; \\
s_1(x) &= 4 + 1{,}2273x - 1{,}1591x^2 + 0{,}14773x^3 \ \textbf{pro } x \in \langle 0; 2 \rangle; \\
s_2(x) &= 3 - 1{,}6364(x-2) - 0{,}2727(x-2)^2 + 0{,}0454(x-2)^3 \ \textbf{pro } x \in
\end{aligned}
$$

V rámci procvičení tohoto tématu můžete vypočíst ze skript [1], str. 82,83, příklady 6.1, 6.3 a 6.5.

Literatura

[1] Fajmon, B., Růžičková, I.: Matematika 3. Skriptum FEKT VUT v elektronické formě, Brno 2003. Počet stran 257 (identifikační číslo v informačním systému VUT: MAT103). http://www.rozhovor.cz/souvislosti/matematika3.pdf.